

Салыбекова Т.С.

**ЮРИДИКАЛЫК ЖАКТАРДЫН КЫЛМЫШ-ЖАЗА ЖООПКЕРЧИЛИГИНИН: ЧЕТ
ӨЛКӨЛҮК ТАЖРЫЙБАЛАРДА ЖАНА КЕЛЕЧЕКТЕ КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНДА КОЛДОНУЛУШУ**

Салыбекова Т.С.

**УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ: ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ
СТРАН И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

T.S. Salybekova

**CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL ENTITIES: FOREIGN EXPERIENCE AND
PROSPECTS OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 343.1

Берилген илимий макалада автор тарабынан юридикалык акттардын кылмыш-жаза жоопкерчилигинин: чет өлкөлүк тажрыйбаларда жана келечекте Кыргыз Республикасында колдонулушу каралган.

Акыркы он жылдагы технократизациялоо жолу боюнча коомдун кыймылы менен байланышы, ар кандай өлкөлөрдө юридикалык жак тарабынан инсага, коомго жана мамлекетке келтирген зыяны үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу жөнүндөгү маселелер барган сайын жана өжөрлүк менен талкуулана баштаганын баса белгилөө менен кенири талданган.

Негизги сөздөр: *юридикалык жак, укук, мыйзам, кылмыш-жаза сот өндүрүшү, атаандаштык, акыйкат, жарандардын укугу.*

В представленной научной статье автор рассматривает уголовную ответственность юридических лиц: опыт зарубежных стран и перспективы применения в Кыргызской Республике. В последние десятилетия в связи с движением общества по пути технократизации, в различных странах все чаще и настойчивее стал обсуждаться вопрос об уголовной ответственности юридических лиц за вред, причиненный личности, обществу и государству.

Ключевые слова: *юридическое лицо, право, закон, уголовное судопроизводство, состязательность, справедливость, право граждан.*

In the presented scientific article the author considers the criminal responsibility of legal entities: foreign experience and prospects of the Kyrgyz Republic. In recent decades, due to the movement of society towards technocratization in various countries are increasingly and insistently began to discuss the issue of criminal liability of legal persons for damage caused to the individual, society and state.

Key words: *legal entity, right, law, criminal justice, competitiveness, fairness, the right of citizens.*

Укукка каршы жасалган ишмердүүлүгү үчүн юридикалык жактарды кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу маселеси ар дайым татаал жана талаш тартышты жаратып келет. Акыркы он жылдагы технократизациялоо жолу боюнча коомдун кыймылы менен байланышы, ар кандай өлкөлөрдө юридикалык жак тарабынан инсанга, коомго жана мамлекетке келтирген зыяны үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу жөнүндөгү маселелер

барган сайын жана өжөрлүк менен талкуулана баштаганын баса белгилөөгө болот.

Азыркы учурдагы илимде бирден бир олуттуу маселердин бири – бул юридикалык жак категориясы. Жалпыга таанылгандай, юридикалык жак, физикалык жак катары укуктун субъектиси [1]. Окумуштуулар юридикалык жактын жаралуу жаратылышын түшүндүргөн көптөгөн теорияларды иштеп чыккан, алардын ичинде: «фикция теориясы» (Фридрих Карл фон Савиньи), «реалдык теория» (Р. Саллейль), «кызыкчылык теориясы» (Рудольф фон Иеринг), «коллектив теориясы» (А.Н. Венедиктов), «мүдүр (директор) теориясы» (Ю.К. Толстой) [2].

Юридикалык жактын легалдуу түшүнүгү Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 83 беренесинин 1 б. төмөндөгүдөй бекитилген: «менчигинде, чарба жүргүзүүсүндө же оперативдүү башкаруусунда өзгөчөлөнгөн мүлкү бар жана өзүнүн милдеттемелери боюнча мал мүлкү менен жооп берген, өз атынан ушул мүлккө байланышкан жана мүлккө байланышпаган жеке укуктарга жана милдеттемелерге ээ боло алуучу жана ишке ашыруучу, сотто доочу жана жоопкер катары да чыга алуучу уюм юридикалык жак катары таанылат» - деп [3]. Ал эми Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 17-беренесинде «Кылмыш-жаза жоопкерчилигине ушул Кодексте белгиленген жашка жеткен, акыл-эси соо, кылмыш жасаган адам гана тартылат» [4] деп белгилеген. Бирок, азыркы учурдагы коомдун, техниканын өнүгүү жолунда башка укук тармагы сыяктуу эле кылмыш-жаза мыйзамдуулугун андан ары өркүндөтүү жолунда, кылмыштуулуктун сандык жана сапаттык жактан өнүгүүсүндө, башка чет өлкөлүк мамлекеттердин тажырыйбаларын эске алуу менен юридикалык жактардын ишмердүүлүгүндө кылмыштуулук иштер көп болуп жаткандыктан, аларга карата кылмыш жоопкерчилигин киргизүү максатка ылайык.

Азыркы учурда чет өлкө мамлекеттеринин мыйзамдуулугунун анализдөөдө көрсөтүлгөндөй, укук системасында юридикалык жактын кылмыш-жаза жоопкерчилиги ар тараптуу регламент-тештирилген. Эгерде юридикалык жактардын жоопкерчилиги кээ бир мамлекеттерде гана таанылса, азыркы учурда көпчүлүк чет өлкө мамлекеттери

юримкалык жактарга карата кылмыш жаза жоопкерчилигине тартуу зарылчылыгын аныктоо менен укук тажрыйбасында кылмыш-жаза санкцияларын колдонуп келишет.

Кылмыштын субъектиси катары юримкалык жактарды кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартуу англосаксаксон өлкөлөрдүн укуктук системасында (жалпы укук системасы) орчундуу мөнөздүү ээлеп келгендиги жаңылык эмес.

Атап айтканда, Великобританияда корпорация тарабынан жасалды деп таанылышы, эгерде андай жосун түздөн түз же башка жактардын катышуусу менен болсо. Мында корпорациянын ишмердүүлүгү физикалык жактын аракетинен айырмаланып турган [5]. Ошондой эле англиялык кылмыш-жаза мыйзамдуулугунда юримкалык жактарга айып салуу кылмыш жазасы катары колдонулуп келген, бирок жасалган кылмыш үчүн физикалык жакка кылмыш жазасын тартуу колдонулган эмес.

Америка Кошмо Штаттарынын кылмыш-жаза укугу англиялык жалпы укук системасы негизинде калыптанган жана көп убакыттан бери өнүгүп келе жатат. Азыркы учурда АКШнын кылмыш-жаза укугунда юримкалык жактарды кылмыш жоопкерчилиге тартуу маселеси федералдык кылмыш-жаза мыйзамдуулугунда жана ошондой эле штаттардын кылмыш-жаза мыйзамында да регламентештирилген. Мисалы, АКШнын болжолдуу түрдө Кылмыш-жаза кодексинде (1962-жыл) 2.07. беренесинде корпорациялардын, корпоративдүү эмес уюмдардын жана алардын кызыкчылыгы менен жосун жасай турган же милдеттүү болгон жактар кылмыш-жаза жоопкерчилиги каралган. Бул беренедө мыйзамдын негизинде каралган корпорациялык атайын милдет-мелерди аткарбаган учурдагы укук бузуулар үчүн корпорация жооп бере тургандыгы айтылган [6].

Кээ бир штаттардын кылмыш-жаза мыйзамдуулугунда юримкалык жактардын кылмыш-жаза жоопкерчилиги каралган, тактап айтсак, Штат Огайо мекемелердин кылмыш жоопкерчилиги каралган. Ошондой эле штата Нью-Йорктун кылмыш-жаза кодексинин корпорациялардын кылмыш жоопкерчилиги каралган. Юримкалык жактарга негизги жаза катары эреже боюнча айып каралган.

Юримкалык жактардын кылмыш-жаза жоопкерчилик институту роман-герман укуктук үй-бүлөлөрүнө (континенттик укук системасы) таандык өлкөлөрдө да каралган.

Франциянын кылмыш-жаза мыйзамдуулугунда юримкалык жак кылмыштын субъектиси катары таанылат. 1992-жылы Франциянын кылмыш-жаза кодексинде мыйзамдуулук жобө катары бекитилген. Ал кодексин 121-2 беренесинде мамлекеттен тышкары, бардык юримкалык жактар кылмыш-жаза жоопкерчилик таартылары айтылган. Муну менен катар юримкалык жактардын кылмыш жоопкерчилиги ошол жосунду жасаган физикалык жактардын кылмыш-жаза жоопкерчилигин четке какпайт [7].

Юримкалык жактарга колдонуулучу жазалардын системасы кылдаттык менен иштелип чыккан. Франциянын кылмыш-жаза кодексинин 131-39 беренесинде аталган субъектилерге колдонуулучу жазалардын тизмеги көрсөтүлгөн: юримкалык жактарды ликвидациялоо; профессионалдык же коомдук ишмердүүлүк мөөнөтүн токтотуу же тыюу салуу; кылмыш жасоо үчүн колдонулган предметтерди конфискациялоо; сот тарабынан кабыл алынган токтомду афишалоо; уюмдарды же бирикмелерди белгилүү бир мөөнөткө токтотуу же жабуу ж.б.у.с. жазалар колдонулат. Көпчүлүк учурда юримкалык жактарга кылмыш жасагандыгы үчүн айып түрүндөгү жазалар колдонулат.

Германиянын азыркы учурда колдонулуп жаткан кылмыш-жаза мыйзамдуулугу Германиянын 1871-жылы кабыл алган жана 1975-жылы кайрадан редакцияланган кылмыш-жаза кодексине базасында таянып, юримкалык жактардын кылмыш-жаза жоопкерчилигин карайт. Чындыгында, АКШна жана Францияга салыштырмалуу юримкалык жактардын кылмыш-жаза жоопкерчилигине байланышкан маселелер толук иштелген эмес. Мунун себептери болуп ФРГдагы кылмыш-жаза мыйзамдуулугунун кодификациянын толугу менен болбогондугу жана кылмыш-жаза мыйзамдуулугу менен параллельно аракеттеги мыйзамдар менен карама-каршы келгендиги менен байланышта болгондугу. Мисалы, ФРГнын КЖКнин § 75 нормасын колдонгон жосундарды жасай турган өкүлчүлүк жана органдарга өзгөчө б.а. юримкалык жактарга эрежелери жазылган [7].

Эгерде кылмыш жосуну юримкалык жак тарабынан жасала турган болсо, анда мыйзамдын чегинде кылмыш иши козголуп жаза тууралуу жана мажбурлоо чарасын колдонуу тууралуу чечим чыгышы мүмкүн: юримкалык жакка карата; укук бузууларга тапшырма берген, андай укук бузууларга жетекчилик кылгандарга карата же физический же юримкалык жактарга чогуусу менен [8].

Ошондой эле скандинавалык өлкөлөрдө (Дания, Норвегия, Финляндия), мусулман өлкөлөрдө (Иордания, Ливан, Сирия), социалистик өлкөдө (Кытай Элдик Республикасы) укуктук системаларында юримкалык жактарды кылмыш-жаза жоопкерчилигине тарта алышат. Мындай жоопкерчилик Индияда, Японияда, Румынияда, Молдова Республикасында, Литова Республикасына да таанымал.

Ал эми Кыргыз Республикасында юримкалык жактар үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилик киргизүүгө каршы болгондор төмөндөгүдөй шылтоолорго таянат: 1) мыйзамсыз ишмердүүлүк кылгандыгы үчүн жарандык же административдик укуктун чегинде эле материалдык жоопкерчиликтерди көбөйтүү; 2) юримкалык жактарда физический адамга тиешелүү жаратылыш сапаттары жок болгондуктан, ага карата эркинен ажыратууга же камоого кылмыш жазасын колдонууга болбойт; 3) юримкалык жактарга кылмыш-жазасын колдонуу жеке күнөөлүк жоопкерчилик принцибинин бузулушуна алып келет.

Юридикалык жактарды кылмыш субъектиси катары эсептеген жактарга төмөндөгүдөй өздөрүнүн позициясын аргументирештирет: 1) кылмыш-жаза мыйзамдуулугу менен коргологон коомдук мамилер бузулган учурда, жарандык-укуктук же административдик укук чаралары жетишсиз болуп жатса, юридикалык жактар жасаган коомго коркунучтуу жосундун деңгээлин карата колдонуучу санциялар башка укук тармактарында каралбаса; 2) юридикалык жак мыйзам тарабынан өз алдынча укук субъектиси катары таанылгандыктан, физический жакка көз карандысыз эле, жасалган кээ бир кылмыштын түрлөрү үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартса болот; 3) юридикалык жактардын кылмыш жоопкерчилиги жеке жактардын жоопкерчилигин четке какпайт, ошондой эле жеке күнөө принцибин сактап турат.

Юридикалык жактардын кылмыш-жаза жоопкерчилиги тууралуу маселесин чечүүдө эң негизги моменти болуп, күнөө маселеси болуп саналат. Кээ бир авторлор юридикалык жактардын күнөөсү ал мекеменин милдеттин жана укугун кызыкчылыгын ишке ашырганга көзөмөлгө алган, анда иштеген жумушчулардын жүрүш-турушун чагылдырылат [9]. Башкача айтканда кыйыр түрдө көрсөтүлөт.

Демек, Кыргыз Республикасында юридикалык жактарга карата кылмыш жоопкерчилигин колдонуу перспективасы барбы, Кыргызстанда азыркы жазык укугунда аталган маселени чечүү боюнча кандай мүмкүнчүлүктөр, жолдору бар.

Биринчи жолу болуп, маселени чечүүдөгү компромисстүү вариант кылмыш субъектиси менен кылмыш-жаза жоопкерчилик субъектисинин түшүнүктөрүн бөлүштүргөн [11]. Мындай мамиледе жазык укуктун эрежесин бузбай эле кылмыштын субъектиси катары мурдагыдай эле белгилүү бир жашка жеткен, акыл эси ордунда, физический жакты калтырып, ушул эле учурда юридикалык жактын кылмыш жаза жоопкерчилигинин субъектиси катары калтырыш керек.

Бирок, бул кылмыш-укуктук эмес а маселени кылмыш-саясий жактан чечүү болуп саналат.

Экинчи жол кеңири белгилүү. Бул жолду С.Г. Келина иштеп чыккан. 1994-жылы Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза кодексинин долбоорунда 16-багында мыйзам чыгаруу деңгээлинде толугу менен ишке ашырган юридикалык жактардын кылмыш жоопкерчилиги жөнүндөгү кылмыш-

укуктук нормалардын моделин иштеп чыгып жана сунуштаган.

Кылмыш-жаза кодексин түзүүдө кылдаттык менен ойлонуп, кайсыл учурда юридикалык жактарга кылмыш жоопкерчилигин киргизүүдө кылмыш-укуктук коргоонун эффективдүүлүгүн күчөтүү талапка жооп бере тургандыгын С.Г. Келина туура баамдаган. Анын оюу боюнча кылмыш жоопкерчилиги жок дегенде Кылмыш-жаза кодексинин Өзгөчө бөлүгүндөгү төрт главасында каралышы керек: экономика чөйрөсүндөгү кээ бир кылмыштар үчүн, экологиялык кылмыштар өчөн, коомдук коопсуздукка каршы жана тынчтыкка жана адамзат коопсуздугуна каршы кылмыштар. Мындай көрсөтмөлөр өзгөчө бөлүмдүн аягында көрсөтүүлүчү атайын беренелерде көрсөтүлүшү мүмкүн [12].

Кыргыз Республикасында юридикалык жактарды кылмыштын жана кылмыш жоопкерчилигинин субъектиси катары таанууга көрсөтүлгөн шарттардан көрүнүп турат.

Адабияттар:

1. Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве. М., 1947. С. 35.
2. Гражданское право: Учебник: В 3 т. Т. 1 / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М., 2004. С. 146-151.
3. Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть первая: Федеральный закон от 30.11.1994 № 51-ФЗ (в ред. от 03.11.2006) // Собрание законодательства РФ. 1994. № 32. Ст. 3301.
4. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. М., 2002. С. 51.
5. Примерный Уголовный кодекс США: Официальный проект Института американского права / Пер. с англ. А.С. Никифорова; Под ред. Б.С. Никифорова. М., 1969.
6. Уголовный кодекс Франции / Пер. с франц. и предисл. Н.Е. Крыловой; Науч. ред. Л.В. Головкин, Н.Е. Крылова. СПб., 2002.
7. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Пер. с немецк. Н.С. Рачковой; Науч. ред. Д.А. Шестаков. СПб., 2003.
8. Уголовный кодекс Голландии / Пер. с англ. И.В. Мироновой; Науч. ред. Б.В. Волженкин. СПб., 2001.
9. Ситковский И.В. Проблемы ответственности юридических лиц в уголовном законодательстве // Уголовное право. 2002. № 4. С. 44.
10. Епифанова Е.В. Юридическое лицо как субъект преступления // Современное право. 2003. № 2. С. 45.
11. Михеев Р.И., Корчагин А.Г., Шевченко А.С. Уголовная ответственность юридических лиц: за и против. Монография. Владивосток, 1999. С. 42.
12. Келина С.Г. Ответственность юридических лиц в проекте нового

Рецензент: д.ю.н. Ганиева Т.И.